

Annotatsiya:

Bahorning kirib kelishi bilan turli xil mavsumiy bayramlar boshlanadi. Ularning eng mashhuri shubhasiz, Navro'zdir. Navro'z juda qadimiy va ahamiyati jihatidan muqaddas bayramlar qatorida turadi. Uning yaratilishi va nishonlanish tartibi turli xalqlar va mintaqalarni o'z ichiga oladi va tadqiqotlar ham yetarlicha. Bu kun Yevrosiyo materigining cheksiz kengliklarida nishonlanadi. Maqolada ingliz tarixshunos olimasi Meri Boys tadqiqotlari asosida Navro'z bayramining tarixini o'rganishdagi o'rni yoritib beriladi.

Kalit so'zlar:

Mesopotamiya, Ahuramazda, Amesa Spenta, Zardusht, Navruz, Mitra.

Annotation:

The arrival of spring brings with it a variety of seasonal festivals. Among them, the most prominent is undoubtedly Nowruz. Nowruz is one of the most ancient and sacred celebrations in terms of its significance. Its origins and traditions of celebration encompass various peoples and regions, and it has been extensively studied. This day is celebrated across the vast expanses of the Eurasian continent. The article highlights the role of the English historian Mary Boyce in studying the history of Nowruz, based on her research.

Keywords:

Mesopotamia, Ahura Mazda, Amesha Spenta, Zoroaster, Nowruz, Mithra.

Аннотация:

С наступлением весны начинаются различные сезонные праздники. Среди них самым известным, несомненно, является Навруз. Навруз относится к числу древнейших и священных праздников по своему значению. Его происхождение и традиции празднования охватывают различные народы и регионы, и он достаточно хорошо изучен. Этот день отмечается на обширных территориях Евразийского континента. В статье освещается роль английского историка Мэри Бойс в изучении истории Навруза на основе её исследований.

Ключевые слова:

Месопотамия, Ахура Мазда, Амеша Спента, Заратуштра, Навруз, Митра.

Meri BOYS

tadqiqotlarida

Navroʻzga oid qarashlari va ahamiyati. Mavsumiy bayramlar

Sattarov Faxriddin
Rustam oʻgʻli,
tayanch doktorant

Kirish.

Bahor kelishi bilan turli festivallar va marosimlar boshlanishi va yangilanish fasli sifatida qaralishi barchaga ma'lum. Turli davrlardagi odatlar shu marosimlar tufayli hozirgacha yashayabdi. Shu faslda yurtimizda UNESKO homiyligida „Boysun bahori“ festivali o'tkaziladi. Shu sababli mavsumiy Bayramlar tarixini yoritishga harakat qilamiz.

Qadimgi Sharq xalqlari, xususan, Eron va Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlarining diniy va madaniy hayotida Zoroastrizm muhim o'rin egallagan. Ushbu din nafaqat e'tiqod tizimi, balki inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni ifodalovchi murakkab dunyoqarash sifatida shakllangan. Zardushtiylik taqvimida alohida ahamiyat kasb etgan bayramlar tizimi — Gāhānbārlar — ana shu uyg'unlikning yorqin ifodasidir.

Gāhānbārlar yil davomida olti marotaba nishonlanadigan mavsumiy bayramlar bo'lib, ular tabiatdagi o'zgarishlar, dehqonchilik va chorvachilik jarayonlari, shuningdek, olamning yaratilish bosqichlari bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir Gāhānbār muayyan davrni ifodalab, insoniyatning tabiat bilan uzviy aloqasini aks ettiradi. Xususan, Ayathrima, Mailyārya va Hamaspathmaēdaya kabi bayramlar yilning muhim burilish nuqtalarini belgilab, qadimgi jamiyat hayotida katta ijtimoiy va diniy ahamiyat kasb etgan. Mazkur bayramlar tizimi orqali insonlar nafaqat tabiat hodisalarini anglashga, balki jamiyatda birdamlik, saxovat va o'zaro yordam tamoyillarini mustahkamlashga intilganlar. Shu jihatdan, Gāhānbārlar qadimgi davrning nafaqat diniy marosimlari, balki ijtimoiy institutlari sifatida ham e'tiborga loyiqdir. Ular keyinchalik Navro'z kabi yirik bayramlarning shakllanishi va rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan. 6 ta Gāhānbār bayrami

1. Mailyōzarem – bahor o'rtasi (osmon yaratilishi)
2. Mailyōshehem – yoz boshlarida (suv yaratilishi)
3. Paitishahya – hosil yig'imi davri (yer yaratilishi)
4. Ayathrima – kuz (o'simliklar yaratilishi)
5. Mailyārya – qish o'rtasi (hayvonlar yaratilishi)
6. Hamaspathmaēdaya – yil oxiri (inson yaratilishi)

Ushbu ishda Gāhānbār bayramlarining mohiyati, ularning tarixiy ildizlari hamda zardushtiylik taqvimidagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili:

Zardushtiylik diniy tizimida vaqtni muqaddaslashtirish va uni tartibga solish muhim o'rin tutadi. Bu jarayon ayniqsa yil fasllari bilan bog'liq bayramlar – ya'ni gāhānbārlar va yangi yil bayrami bo'lgan Navro'z orqali namoyon bo'ladi. Bu masala Mary Boyce asarlarida keng va chuqur yoritilgan. A History of Zoroastrianism (I jild, 108–110-betlar) da qayd etilishicha, Zardushtiylikda yil oltita asosiy mavsumiy bayram – gāhānbārga bo'lingan. Bu bayramlar kosmik yaratilish bosqichlari bilan bog'liq bo'lib, tabiatning aylanishini diniy marosimlar bilan uyg'unlashtiradi.

Boyce (124-bet) ta'kidlashicha, bu bayramlar

nafaqat diniy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega bo'lib, jamoaviy birlikni mustahkamlash vazifasini bajargan. Ular orqali inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik ifodalangan. Shuningdek, On the calendar of Zoroastrian feasts maqolasida Zardushtiy taqvimining murakkabligi va uning tarixiy rivoji tahlil qilinadi. Bu yerda bayramlarning vaqt bo'yicha siljishi va kalendar islohotlari masalasi ko'rib chiqiladi. Navro'z Zardushtiylikda yilning boshlanishi sifatida alohida o'rin egallaydi. Boyce (224–245-betlar) bu bayramning qadimgi Eron jamiyatidagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beradi. Unga ko'ra:

- Navro'z bahorning boshlanishi va tabiatning qayta tirilishi bilan bog'liq;
- u kosmik tartib (asha) ning yangilanishini ifodalaydi;
- podshohlik marosimlari bilan chambarchas bog'langan.

Antik mualliflar ham bu bayram haqida ma'lumot beradi. Masalan, Strabo (XI.14.9) va Herodotus (III.90) asarlarida Eron hududida quyosh xudosiga bag'ishlangan qurbonliklar va marosimlar tilga olinadi. Bu marosimlar ko'pincha Navro'z yoki unga yaqin davr bilan bog'liq bo'lgan. Gerodotning ma'lumotiga ko'ra, podsho Darius I har yili 360 oq ot talab qilgan, bu ehtimol har kuni quyosh xudosi Mithraga qurbonlik qilish bilan bog'liq bo'lgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Zardushtiylikdagi mavsumiy bayramlar, xususan Navro'zning kelib chiqishi, rivojlanishi va diniy-ijtimoiy ahamiyatini o'rganish uchun bir qator zamonaviy ilmiy metodlardan foydalanildi.

Avvalo, tadqiqotning nazariy asosini Mary Boycening ilmiy ishlari, xususan A History of Zoroastrianism asari tashkil etadi. Ushbu manbalar Zardushtiylik taqvimi, bayramlar tizimi va ularning diniy mazmunini ochib berishda asosiy tayanch sifatida xizmat qildi.

Tarixiy-qiyosiy metod. Mazkur metod orqali Zardushtiylik bayramlari qadimgi yunon va rim manbalari bilan solishtirildi. Jumladan, Herodotus, Strabo, Arrian kabi mualliflarning asarlari bilan zamonaviy tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilindi. Bu usul bayramlarning tarixiy asoslarini aniqlash imkonini berdi.

Asosiy tahlillar va natijalar.

Navro‘z nishonlana boshlanishi haqidagi muammolarni dalillar (masalan, Axomaniylar davrining oxirlarida o‘rnatilgan Zardushtiylik taqvim) va keyingi davrlarning amaliyotlaridan kelib chiqadigan xulosalar orqali hal qilish kerak. Tadqiqotlarda g‘arbiy eronliklar o‘zlarining butparastlik davrida Mesopotamiyaning bahor yangi yili bayramini qabul qilib, uni o‘z tillarida „Navasarda“, «Yangi Yil» deb atashgan va shunga ko‘ra, ular qadimgi eronlik kuzgi yangi yil bayramini Mitraga „Mitrakana“ sifatida qayta bag‘ishlaganlar¹. Olti oylik vaqtda nishonlanadigan bu ikkita bayram yilni ikki qismga ajratgan va ehtimol ko‘plab shunga o‘xshash marosimlar bilan nishonlangan. Bu tarixning birinchi jildida Zardushtning o‘zi bu ettita bayramning eng kattasi «Yangi Kun» (forscha Nav Ruz) bahor bayrami sifatida o‘rnatgan deb taxmin qilingan. Bu taxminning bir sababi shundaki, ikkilamchi Zardushtiylik adabiyoti bu bayramni bahor ramziyati bilan ta‘minlaydi, unda hayotning qayta tiklanishi kelajakdagi Yangi Kun, tananing tirilishi va abadiy hayotning ramzi sifatida ko‘riladi. Shunday qilib nishonlangan Navruz, xristianlarning Pasxa bayrami bilan juda ko‘p umumiy jihatlarga ega, bu Yevropada va shu sababli dunyoning ko‘p qismida nishonlanadi. Biroq, birinchi xristianlar bilgan Pasxa, yahudiylarning Pasxa bayrami kabi, hosil bayrami edi va uning bahor ramziyati shimolga sayohat qilgan sari rivojlandi va ehtimol Zardushtiylikning «Yangi kun» bayrami g‘arbiy Eronda ham shunga o‘xshash o‘zgarishni boshdan kechirgan bo‘lishi mumkin. Bunday rivojlanishdan shubhalanish uchun ikkita asosiy sabab mavjud. Biri, qadimgi eronlik yangi yil kuzda boshlanganligi haqidagi dalillardir². Ikkinchisi, Parfiya davrida Navruz, aytilishicha, kuzgi tengkunlik paytida nishonlangan. Bu kuzgi Navro‘z Sosoniylar tomonidan meros qilib olingan, va faqat ularning davrining oxirlarida taqvim islohoti orqali bayram bahorgi tantana sifatida qayta tiklangan³. Biroq, agar forslar hech qachon bahorgi Navro‘zni bilmagan bo‘lsalar, Sosoniylar bu murakkab islohotni amalga oshirishlari uchun hech qanday sabab bo‘lmas edi. Shuning uchun, ular bu chora bilan Arshakiylar tomonidan joriy qilingan Parfiya urf-odatiga qarshi oldingi forsiy odatni tiklashgan bo‘lishi ehtimoli katta. Ma‘lumki, Sosoniylar g‘arbiy Eron an‘analarini sharqiy an‘analarga nisbatan turli yo‘llar bilan qayta tiklashga intilganlar va Ahomaniylar davri haqida ko‘p narsa unut bo‘lsa-da, diniy bayramlar haqidagi ruhoniylar xotiralar uzoq saqlanib qolishi ehtimolga yaqin. Agar bu faraz to‘g‘ri bo‘lsa, unda biz eski eroniyliklarning Hamaspathmaēdaya bayramini, ya‘ni Navro‘z kechasi

oldidan nishonlanadigan bayramni dastlab kech kuzgi tantana bo‘lib, Ayatrima va Maidiyārya bayramlari orasiga to‘g‘ri kelgan deb qabul qilishimiz kerak⁴. Bu yana shuning uchun ham ehtimollik kasb etadiki, barcha ruhlar kuni Hind-yevropa xalqlari orasida aynan shu faslda keng nishonlanadi. Shuningdek, yetti bayramning yetti yaratish bilan bog‘liq tafsilotlari (bugungi kunda ma‘lum bo‘lganidek, Maidhyōizaremāya bahorgi bayrami birinchi yaratish – osmon bilan bog‘liq bo‘lib, keyingi bayramlar yillar davomida ketma-ket taqsimlangan)⁵ dastlabki zardushtiylikka oid emas, balki g‘arbiy eroniy ruhoniylar tomonidan ishlab chiqilgan moslashuv bo‘lib, ular, ehtimol, Navro‘zda Rapihvina qaytishini anglatadigan ramzni ham yaratganlar⁶. Ushbu faraz, asl zardushtiy muqaddas yilining elementlarini o‘zaro bog‘liqlik jihatidan qayta baholashni talab qiladi, ammo ularning asosiy ahamiyatini –jamoaviy ibodat orqali asosiy ta‘limotni tushuntirish vositasi sifatida o‘zgartirmaydi. Shunday qilib, Ahomaniylar zardushtiylikni qabul qilganlarida, ular avlodlar davomida qirollik kuchi va boyligini namoyish etish bilan bog‘langan „Nava-sarda“ (Yangi yil) tantanasidan voz kechishni xohlamaganlar. Shu sababli, o‘zlarining maglari (ruhoniylari) yordamida uni zardushtiylikning eng muqaddas bayrami – „Yangi kun“ (Navro‘z) bilan bog‘lashgan, shu tariqa zardushtiylikning kuzgi bayramini bahorgi bayramga aylantirganlar. Zardushtiylikning muqaddas kuni „Mitrakana“ bayrami bilan tenglashtirilishi kerak. Shu sababli, bu bayram g‘arbiy Eron xalqlari orasida sevimli bo‘lib qolgan bo‘lsada, u hech qachon rasmiy zardushtiy bayrami sifatida tan olinmagan. Agar yuqoridagi rekonstruksiya to‘g‘ri bo‘lsa, unda har xil yillarda va turli hukmronlik davrlarida Navasarda/Navro‘z va Mitrakana bayramlari Persepolida nishonlangan bo‘lishi mumkin. Afina tarixchisi Ateneusning ma‘lumotiga ko‘ra, Axomaniylar kuz faslini Persepolida o‘tkazganlar⁷ bu esa Eron kengliklarida eng yoqimli fasllardan biri hisoblanadi, holbuki, mart oyining oxirlarida hali sovuq bo‘lishi va keskin shamollar esishi mumkin. Bundan tashqari, ilgari ta‘kidlanganidek, shimoldan xiroj olib keluvchi elchilar mart oyida Persepolga yetib kelishlari uchun o‘zyurtlarini hali yo‘llar va dovonlarni qoplagan qor ostida tark etishlari kerak bo‘lard. Ehtimol, shuning uchun ham Armaniston satrapi Fors shohiga har yili Mitrakana bayramida 20 000 qulun yetkazib bergan, Navasarda emas⁸. Boshqa sabab sifatida esa, ot quyosh bilan bog‘liq jonzot hisoblangani uchun, bu tuhfa Mitra bayrami uchun yanada mosroq deb o‘ylangan bo‘lishi mumkin⁹.

Qaysi bayramda xiroj to‘langan bo‘lishidan qat‘i nazar (agar, albatta, xiroj to‘lovi shunchaki majburiy sovg‘alardan farqli hodisa sifatida bayramlarda amalga

1 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-108-110

2 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-224-245

3 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-224-245

4 Mary Boyce, „On the calendar of Zoroastrian feasts, BSOAS XXXIII, 1970, 513-39.

5 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-124

6 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-524

7 Mary Boyce, „A History of Zoroastrianism. Leiden /Koln 1975. P-259-264

8 Deipnosophists XI.513. Ushbu ma‘lumot va Persepolning Mihragan bayramiga oid ikkilamchi adabiyotlar uchun qarang: Nylander, art. cit. n. 53, 143 n. 28.

9 Strabon XI.14.9.

oshirilgan bo'lsa¹, Persepol xazinasi doimo to'lib turgan. Aleksandr nihoyat uni qo'lga kiritganida, u erda ulkan boyluk borligini aniqlagan edi². Yangi taqvimga ko'ra, Mitrakāna bayrami endilikda Mitra kunida, Mitra oyida nishonlangan; xuddi shunday, Tirikāna bayrami Tiri kunida, Tiri oyida o'tkazilgan. Bu esa, shubhasiz, yangi nom kuni bayramlari tizimini yaratishda namuna bo'lib xizmat qilgan, ya'ni qachonki kun va oy bir xil ilohga bag'ishlangan bo'lsa, shu kun maxsus bayram sifatida nishonlangan.

Bu tartibga ko'ra, har bir buyuk Ameša Spenta o'ziga xos bayram kuniga ega bo'lgan. Shuningdek, bu taqvimda Fravašilar(ruh) ham o'ziga xos yangi bayram bilan taqdirlangan, Hamaspathmaēdaya – an'anaviy Barcha Jonsizlar bayramiga qo'shimcha ravishda. Atar xudosi uchun ham yangi bayram belgilangan, bu bayram asosan yangi olov ibodatxonalarida nishonlangan. Bu qadimiy ochiq havoda o'tkazilgan Sada bayramidan farqli edi. Aredvi Sūra Anāhitaga bag'ishlangan Suvlar bayrami ham rasmiylashtirilgan. Eng muhimi, o'ninchi oy davomida to'rtta bayram o'tkazilgan bo'lib, ularning barchasi Yaratuvchi Ahuramazda sharafiga bag'ishlangan. Bu esa qishki oyda bo'lishi ayniqsa ma'qul edi, chunki bu paytda dala va yo'llar muzlagan bo'ladi, askarlar, savdogarlar va dehqonlar uyda bo'lib, diniy marosimlarda qatnashish va bayramlarni nishonlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bularning barchasi dindorlik ruhida amalga oshirilgan edi; biroq bu yangi zardushtiylar muqaddas yilining kengayishi dastlabki e'tiqodning yettilik mavsumiy bayramlarining yaqqol ifodali ta'limotini noaniq holga keltirish xavfini tug'dirgan. Sosoniylar davrida bu yettilik bayramlar Navro'z va olti gāhambār sifatida tushunilgan bo'lib, ular barcha dindorlar uchun Yaratuvchining yetti asosiy ijodi haqidagi ta'limotni eslatib turardi. Shu bois bu bayramlar din nuqtayi nazaridan majburiy bayramlar bo'lib, ularni o'tkazmaslik Qiyomat kunida gunoh sifatida baholangan. Biroq yangi paydo bo'lgan ko'plab bayramlar (garchi ularni nishonlash savob sanalgan bo'lsa ham) asta-sekin asl teologik ma'noni soya ostida qoldira boshlagan. Aleksandr Fors shohi Doro III ning sobiq kotiblaridan birini Eronning sharqiy viloyatlaridan biriga hokim etib tayinlagan edi. Kotiblar tabaqasi ruhoniylar singari keng bilim va turli ijtimoiy mavqega ega kishilardan iborat bo'lib, bosh kotiblar ba'zan yuqori lavozimli davlat xizmatchilari bo'lishi ham mumkin edi. Barcha kotiblar, ehtimol, ruhoniylarning eng quyi darajasiga kiritilgan bo'lib, shuning uchun amalda xizmat qiluvchi ruhoniylar bilan bir xil boshlang'ich diniy ta'lim olishgan³. Ular dunyoviy ishlar bilan shug'ullanishga majbur bo'lganliklari sababli, ba'zan to'la-to'kis ruhoniylar bilan Eronning yangi kofir

hukmdorlari o'rtasida foydali vositachilar bo'lishlari ham mumkin edi. Shunisi e'tiborga loyiqki, Aleksandr Aristotelning shogirdi bo'lib, uning ustozlari Zardusht va qadimiy maglar tartibiga katta hurmat bilan qaragan⁴. Shunga qaramay, saqlanib qolgan manbalarda Aleksandr va biror mag orasidagi uchrashuv haqida hech qanday ma'lumot yo'q, shuningdek, uning eronlik ruhoniylarga yoki ularning ibodatxonalariga nisbatan hech qanday saxiylik ko'rsatgani haqida ham hech qanday dalil yo'q. Holbuki, u odatda diniy masalalarda nihoyatda ehtiyotkor bo'lganligi bilan mashhur edi va o'zi jang qilgan yurtlarda mahalliy ilohlarga shaxsan sajda qilganligi qayd etilgan⁵. Masalan, u Iss tog'larida noma'lum tog' xudolariga, xarobaga aylangan Tir shahrida Melkartga va Hind vodiysi daryolarining xudolariga qurbonliklar keltirgan. Bundan ham e'tiborga molik holat shundaki, Misr va Bobilda u an'anaviy ibodat marosimlarida ishtirok etgan va ibodatxonalar hamda ruhoniylarga katta hadyalar bergan. Biroq, u bu ikki mamlakatda o'zini erkinlik keltiruvchi sifatida ko'rsatishi mumkin edi, ya'ni bu yerga kelib, ularni forslarning zulmidan ozod qilishini da'vo qilgan. Eron hududiga esa u o'zini qasos oluvchi deb e'lon qilib, talonchilik, yondirish va qirg'in keltirdi. Zardushtiylar uchun bunday odamning kosmik dramadagi o'rni faqat bitta bo'lishi mumkin edi: ya'ni u Yovuz Ruhning maxluqi edi. Diniy an'analarda Aleksandr va Ahriman uchun qo'llaniladigan umumiy qarash mavjud bo'lib, u guzastag – la'nati degan ma'noni anglatadi. Ularning o'zaro aloqasi esa dramatik tarzda ifodalangan bo'lib, u go'yoki bir yo'qolib ketgan hikoyadan kelib chiqqandek tuyuladi⁶.

Fors Sibilining bashorati orasida Ahra Manyu nomi odatdagidek Hades nomi bilan tarjima qilingan edi⁷. Bu bashorat ehtimol g'arbiy Anadoliyada aytilgan bo'lib, odatdagidek, qisman ex eventu (ya'ni, sodir bo'lgan voqealarga asoslangan holda) shakllangan. Bashorat quyidagicha edi: «Bir vaqt kelib, Osiyoning baxtiyor o'lkasiga keladi birsodiqemaskishi, yelkalaridato'q qirmizi to'n, vahshiy, adolatga begona, olovli. Chunki bir chaqmoq oldindan uni ko'tarib chiqdi odam sifatida. Lekin butun Osiyo yovuz zulm ostida qolur, va yer qon bilan sug'orilar. Ammo shunday bo'lsa-da, Hades uni doimo kuzatar u esa buni bilmas. Kimlarning naslini u yo'q qilishni istadi, ular orqali o'zi yo'q bo'lur.»⁸ Makedoniyaliklarning forslar tomonidan qirib tashlanishi haqidagi bashorat amalga oshmadi, ammo Zardushtiy ruhoniylari Aleksandrning to'laligicha Yovuz Ruhga tegishli ekanligiga qat'iy ishonishgan⁹. Eron zodagonlari, Zardushtiylar sifatida, ruhoniylarning dualistik dunyoqarashiga ega edilar; biroq, yangi vaziyatning amaliy jihatlari ularning ayrimlarini bosqinchi bilan kelishib ishlashga majbur qildi. Shu tariqa,

1 Gerod

xudosi)ga qurbonlik qilish uchun bo'lgan. Shuningdek, qarang: Clemen, Nachrichten, p-76-7.

2 P. Kalmeier, «Axomaniylar saroy bezaklarini talqin qilishga oid yozma manbalar», Iran XVIII, 1980, p-55-60

3 Diodor XVII, p-70

4 Kvint Kursiy Ruf VII.III.p-4.

5 Mary Boyce, A History of Zoroastrianism. II Leiden / Koln 1975. P- 260-280

6 Arrian VII.28.1

7 S. K. Eddy, The King is Dead, 12-14

8 Hesixiy, Leksikon: «Areimanios, ya'ni forslar orasida Hades»

9 Sibillin bashoratlari III.388-95, tarjima J. J. Kollinz, OTP, 370-1

ular o'zlarining avvalgi boyluk va hukmronlik mavqellarini saqlab qolishdi. Aleksandrning harbiy mahorati va shaxsan o'zi ham ularning hurmatini qozongan bo'lishi mumkin, bu esa ularning yangi sadoqatini shunchaki manfaatparastlikdan ham chuqurroq darajaga olib borishi ehtimolini oshiradi. Bundan tashqari, ular shohlik baxti yoki xvarenah (yunoncha tyche) bu g'arblik kofirga o'tib ketgan deb hisoblagan bo'lishlari ham ehtimoldan xoli emas¹⁰. (Xuddi qadimda bu baxt bir muddat Franrasyanga, kavilarning dushmaniga o'tib ketgani kabi.) Shu sababli, ular o'z sadoqatlarini Aleksandrga bag'ishlashni o'zlari uchun to'g'ri deb bilgan bo'lishlari mumkin. Uning qo'shinlarida xizmat qilgan past tabaqali boshqa eronliklar ham shunday fikrda bo'lishlari ehtimol. Shunga qaramay, Aleksandrning fors majusiylari bilan murosaga kelishga uringan bo'lishi mumkinligi haqida bir qiziqarli nazariya ilgari surilgan. Bu nazariyaga ko'ra, miloddan avvalgi 330-yil boshlarida uning Persepolga yetib kelgandan keyingi to'rt oylik noma'lum kechikishi, ehtimol, u yerda ruhoniylarni o'ziga moyil qilishga urinishidan dalolat beradi. Ya'ni, Aleksandr mart oyining oxirida bo'lib o'tadigan Navro'z bayramida yetakchi ishtirokchi sifatida qatnashish va shu tariqa Doro ajdodlari tomonidan qurilgan saroylarda o'zini allaqachon Fors shohi sifatida namoyon qilishni istagan bo'lishi mumkin. Ammo ruhoniylarning qat'iy rad javobi uni shu qadar g'azablantirdiki, oxir-oqibat u bu saroylarni yondirib yubordi¹¹. Bu nazariya albatta faraziy xarakterga ega, chunki manbalar Aleksandrning Persepolni yoqib yuborish motivini asosan Kserks tomonidan Yunonistonda sodir etilgan vayronagarchiliklar uchun qasos sifatida ko'rsatadi. Ammo ruhoniylarning bunday masalada qattiq qarshilik ko'rsatgani Aleksandrning tarixchilari tomonidan yozib qoldirilmagan bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bu voqea Aleksandrning dramatik harakatlarga bo'lgan moyilligi va har bir mamlakat xudolarining e'tirofiga erishish istagi bilan hamohang keladi. Shunday ekan, agar unga bu ishtirok rad etilgan bo'lsa, Aleksandr bu rad etishga nisbatan g'azabi orqali allaqachon shakllanayotgan qasos rejasini amalga oshirish uchun qo'shimcha turtki olgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Xulosa va takliflar.

Mavsumiy bayramlari Zoroastrizm taqvim tizimining ajralmas qismi sifatida qadimgi eroniy xalqlarning diniy-dunyoqarashi, xo'jalik faoliyati va ijtimoiy hayotini kompleks tarzda aks ettiradi. Ushbu bayramlar tabiat sikllari va kosmologik tasavvurlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, jamiyatda hamjihatlik, o'zaro yordam va saxovat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, G'ahānbārlar keyingi davrlarda shakllangan Navro'z kabi yirik bayramlarning g'oyaviy va marosimiy asoslarini boyitgan. Mazkur mavzuni yanada chuqur o'rganish maqsadida G'ahānbār bayramlarini tarixiy-manbashunoslik, etnografik va

qiyosiy tahlil asosida tadqiq etish lozim. Ayniqsa, ularning Markaziy Osiyo hududidagi aks-sadosi va madaniy meros sifatidagi ahamiyatini aniqlash dolzarb hisoblanadi.

1-rasm

Navro'z bayrami zamonaviy rasm

2- rasm

Behistun bitiktoshidagi marosim tasviri

¹⁰ Mary Boyce, A History of Zoroastrianism. III Leiden /Koln 1991. P- 65

¹¹ Plutarx, Aleksandr, XXX.8; shuningdek, quyida 57 va 287-betlar